

ЛІТЕРАТУРА

1. Владиславский В. Все начинается с детства / В. Владиславский. – Мн.: Высшая школа, 1989. – 192 с.
2. Кузнецова Л. Воспитание девочек / Л. Кузнецова // Воспитание школьников. – 1995. – № 1. – С. 27–28.
3. Макаренко А. С. Профилактика полоролевых нарушений у подростков группы риска / А. С. Макаренко // Социальная педагогика. – 2005. – № 2. – С. 79–82.
4. Оржиховська В. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх: навч.-метод. посібник / В. Оржиховська. – К.: ВіАН, 1996. – 352 с.
5. Петрова А. «Трудные» девочки: проблемы воспитания / А. Петрова // Воспитание школьников. – 2006. – № 9. – С. 58–65.
6. Тагирова Г. С. Психолого-педагогическая коррекционная работа с трудными подростками / Г. С. Тагирова. – М.: Пед. общество России, 2003. – 128 с.
7. Тимощенко Л. Н. Воспитание старшекласників: книга для учителя. – 2-е изд., доп. и перераб. / Л. Н. Тимощенко – М.: Просвещение, 1990. – 191 с.
8. Ткачова О. О. Важкі діти. Які вони сьогодні? / О. О. Ткачова, І. В. Возний // Виховна робота в школі. – 2005. – № 2. – С. 26–31.
9. Фарафонова Т. В. Погляди зарубіжних учених на проблему відхилень у поведінці неповнолітніх / Т. В. Фарафонова // Науковий вісник Ужгородського державного університету. Серія: Педагогіка і соціальна робота. – 1999. – Вип. 2. – С. 111–114.
10. Фіцула М. Педагогічні проблеми профілактики правопорушень неповнолітніх / М. Фіцула // Право України. – 1995. – № 8. – С. 44–46.

УДК 37.018.1:316.356.2

Л. А. СЕВЕРИНЧУК

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ РОДИННИХ ВЗАЄМИН ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ В СУЧАСНОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

Аналізуються дослідження у педагогіці та психології з проблем підготовки молоді до створення сім'ї. Відзначається взаємозалежність рівнів культури стосунків у сім'ї та загальної культури в суспільстві. Обґрунтовується пріоритетність формування культури родинних взаємин як напрямку сімейного виховання в сучасному соціокультурному просторі. Розкриваються окремі аспекти формування культури родинних взаємин молоді. Доводиться необхідність застосування методик самопізнання та самовдосконалення у процесі формування культури родинних взаємин. Описуються змістові взаємозв'язки між формуванням внутрішньої культури індивіда, культурою родинних взаємин і самопізнання. Розкривається сутність формування культури родинних взаємин у контексті самопізнавальної діяльності.

Ключові слова: родинні взаємини, внутрішня культура, культура родинних взаємин, сімейне виховання, соціокультурний простір.

Л. А. СЕВЕРИНЧУК

ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ РОДСТВЕННЫХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ КАК ПРИОРИТЕТНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ СОЦИОКУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Анализируются исследования в педагогике и психологии по проблемам подготовки молодежи к образованию семьи. Акцентируется внимание на взаимозависимости уровней культуры отношений в семье и культуры в обществе в целом. Обосновывается приоритетность формирования культуры родственных взаимоотношений как направления семейного воспитания в современном социокультурном пространстве. Раскрываются отдельные аспекты формирования культуры родственных взаимоотношений молодежи. Доказывается необходимость применения методик самопознания и самоусовершенствования в процессе формирования культуры родственных взаимоотношений. Описаны смысловые взаимосвязи между формированием внутренней культуры индивида, культурой родственных взаимоотношений и самопознанием. Раскрывается сущность формирования культуры родственных взаимоотношений в контексте самопознавательной деятельности.

Ключевые слова: родственные взаимоотношения, внутренняя культура, семейное воспитание, социокультурное пространство.

L. A. SEVERYNCHUK

THE FORMATION OF THE CULTURE OF FAMILY RELATIONS AS A PRIORITY DIRECTION OF FAMILY UPBRINGING IN THE CONTEMPORARY SOCIOCULTURAL SPACE

The research in pedagogics and psychology as for problems of preparing young people to create a family are analyzed in the article. It is emphasized on the interdependence of cultural relationships in the family and the level of culture in the society in general. Some reasonable grounds are given to the priority of forming the culture of family relations as a direction of family upbringing in the contemporary sociocultural space. The aspects of forming culture of youth's family relations are also revealed. The necessity of applying the methods of self-knowledge and self-improvement in the process of forming culture in the family relationships is grounded; the semantic relationships between forming the internal culture of a person, the culture of family relations and self-knowledge activity are described; the essence of the concept "the culture of family relations" in the context of self-knowledge activity is revealed.

Keywords: family relations, internal culture, culture of family relations, family upbringing, sociocultural space.

Першоосновою духовного, економічного і соціального розвитку суспільства, його природним і невід'ємним компонентом є сім'я. Родинне виховання є надзвичайно актуальною проблемою сьогодення: без докорінного його поліпшення не можна домогтися значних змін у громадському вихованні підостаючих поколінь. Родина творить для суспільства людей, його громадян, і від того, які взаємини у ній складуться, як буде виконувати свої соціальні функції, залежить соціокультурний рівень суспільства. Недостатній рівень внутрішньої культури членів родини – головна причина багатьох проблем у сім'ї, що негативно впливають на її стабільність, тому маємо стверджувати, що від рівня культури родинних взаємин залежить рівень культури у суспільстві в цілому. Сучасна соціокультурна сфера, зокрема освітнє середовище, потребує масштабної пропаганди здорового способу життя та культури міжособистісних, професійних, соціальних взаємин.

Аналіз психолого-педагогічної та філософської літератури показав, що різні аспекти цієї проблеми є предметом дослідження багатьох науковців. Так, зміст і напрями родинного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах, питання підготовки молоді до створення сім'ї досліджували Т. Алексеєнко, І. Бех, О. Докукіна, Л. Канішевська, В. Кириченко, Г. Ковганич, Т. Кравченко, І. Мачуська, В. Омеляненко, В. Постовий та інші науковці.

Проблеми духовного, морального розвитку особистості, культури взаємин висвітлено у наукових працях учених, педагогів-новаторів: Ю. Азарова, А. Алексюка, І. Вахоцької, І. Гапійчук, К. Гнезділової, Є. Головахи, М. Євтуха, Г. Кременя, А. Кузьмінського, І. Підласого, Т. Черкашиної, Г. Шевченко й ін.

Основні положення з підготовки молоді до щасливого подружнього життя і формування відповідального батьківства представлені у концепції «Щаслива родина» [2], розробленій науковими співробітниками лабораторії сімейного виховання Інституту проблем виховання НАПН України. Вказана концепція сімейного виховання дітей і молоді у вітчизняній освітній системі передбачає реформування усіх її рівнів, які визначають процес отримання відповідних компетенцій, практичного досвіду у побудові щасливої сім'ї на основі сімейних цінностей, родинних традицій і звичаїв, подружніх і батьківсько-дитячих взаємин. Виконання цих завдань має відбуватися завдяки державній політиці в галузі освіти, розвитку педагогічної науки, взаємодії з громадськими організаціями тощо.

На основі аналізу наукової літератури можна стверджувати, що проблема формування культури родинних взаємин має перспективи практичної реалізації в педагогічній практиці та потребує подальшого дослідження. Виникає необхідність у пошуку нових форм сімейного виховання; створення такої моделі виховання, яка б давала змогу індивіду самостійно формувати систему цінностей, адекватну сучасним умовам життя, і на її основі оптимально вирішувати питання власної життєдіяльності, у т. ч. питань шлюбу та сім'ї.

Мета статті – обґрунтувати пріоритети формування культури родинних взаємин у сімейному вихованні на засадах самопізнання та самовдосконалення, охарактеризувати концепт «культура родинних взаємин» в контексті самопізнавальної діяльності, розкрити змістовні зв'язки між формуванням внутрішньої культури індивіда, культурою родинних взаємин та самопізнавальною діяльністю.

Характерними ознаками сучасного соціокультурного простору є перетворення політичної та економічної системи, стрімка зміна пріоритетів у соціальних комунікаціях, нехтування норм і правил міжособистісних взаємодій, зниження стандартів у сфері культури. Криза, яка охопила сьогодні усі сфери суспільного життя, не обминула й української сім'ї і торкнулася усіх її аспектів. Зрозуміло, що для стабілізації і зміцнення сім'ї необхідні певні державні, суспільні заходи, фактори й умови економічного, соціально-політичного, ідеологічного та побутового характеру. Проте зазначимо, що міцність сім'ї значною мірою залежить від суб'єктивних факторів: рівня зрілості подружжя у соціальному плані, психологічної сумісності, загального рівня культури членів родини, знання певних закономірностей функціонування та розвитку сім'ї, уміння попереджувати і вирішувати родинні конфлікти.

Процес здобування знань стосовно родинних взаємин у наш час має переважно стихійний, несистемний характер. Більшість молодих людей, вступаючи до шлюбу, покладаються переважно на власний життєвий досвід, особисті спостереження, які на практиці виявляються недостатніми для формування гармонійної сім'ї.

Отже, існує нагальна потреба у розробці та впровадженні програми формування культури родинних взаємин у навчально-виховному процесі культурно-освітніх закладів, освітньому процесі вищих навчальних закладів, діяльності соціальних служб, громадських організацій.

Поняття «культура» визначається як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії [5, с. 394]. У педагогічній літературі культура розглядається як вдосконалення фізичних, душевних і духовних сил, нахилів і здібностей людини, а отже, рівень їх розвитку [1, с. 10].

Слово «культура» у перекладі з санскриту означає поклоніння світлу. Загальновідомим є вираз: «Знання – світло, а незнання – темрява». Тож культура особистості передбачає усвідомлення нею сили знань, спрямування до пізнання себе та оточуючого світу, роботу над виправленням власних недоліків і подоланням свого невігластва, прагнення до реалізації власного творчого потенціалу задля творення краси та гармонії у своєму житті.

Культура, з огляду на досліджувану проблему, набуває значення певного ступеня досконалості, якого досягає суб'єкт педагогічного процесу у формуванні взаємин, опановуючи все нові й нові знання про себе і навколишній світ та оволодіваючи власним практичним досвідом взаємодії із реальністю [7, с. 70].

Розкриємо зміст ключових понять, посилаючись на Словник української мови. Взаємини – це взаємні стосунки між ким-небудь [4, с. 345]. Спілкування, міжособистісні взаємини полягають у складній взаємодії людей, в якій здійснюється обмін думками, почуттями, переживаннями, способами поведінки, звичками, а також засіб задоволення потреби особистості у підтримці, солідарності, співчутті, дружбі, належності тощо. Родинними взаємодіями можна вважати такі з них, що здійснюються, відбуваються за участю членів родини, сім'ї. Сім'єю називають групу людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом; родина [6, с. 224]. Отже, родинні взаємини можна визначити як взаємозв'язки індивіда з іншими членами родини, включаючи стосунки «чоловік – дружина», «батьки – діти».

Виховання культури родинних взаємин спрямоване на засвоєння моральних вимог суспільства, закріплення у нормах, принципах й ідеалах, та їх інтеграцію в особистий досвід; набуття сукупності усталених морально-естетичних і соціально значущих якостей особистості, що виявляються у повсякденному житті та вмінні співіснувати з іншими членами сім'ї. «Величезною працею можна назвати труд будівництва стосунків. Жити важко, але навчитися жити – це мистецтво, – зазначає Е. Пінковська. – Коли мистецтво увійде у кожний дім, тоді сімейне життя стане іншим. Красивим, радісним, цікавим» [3, с. 92].

Культура міжособистісних стосунків у сім'ї залежить насамперед від рівня внутрішньої культури особистості. «Нехай на все життя запам'ятають ваші вихованці, що від характеру

стосунків чоловіка й жінки до шлюбу, від того, наскільки переважає у цих стосунках духовно-психологічний, морально-естетичний елемент, залежить моральна чистота всього їхнього життя», – відзначав В. Сухомлинський [7, с. 178]. Тому процес формування культури родинних взаємин індивіда має включати розвиток його внутрішньої культури.

Складові внутрішньої культури індивіда можна умовно диференціювати за рівнями: низький, середній, високий. Її низький рівень внутрішньої культури індивіда співвідноситься з силою розуму, розглядається як прояв здібностей до розвитку інтелекту, особистісно-професійного самовдосконалення, загальної ерудиції, законслухняності. Середній рівень, відповідно до розвинутої сили волі, відтворює моральний аспект людини, поєднуючи культуру бажань, культуру емоцій і культуру спонук. До високого рівня внутрішньої культури можна віднести духовну силу особистості, її здатність до мислетворення, співучасті у глобальних процесах еволюційних перетворень. Сукупний продукт взаємодії трьох вказаних сил складатиме внутрішню культуру індивіда, його інтелект, душевні якості та духовні надбання [9, с. 7].

Схематично складові внутрішньої культури особистості можна структурувати так (рис. 1).

Рис. 1. Складові внутрішньої культури особистості.

Розглянемо детальніше складові внутрішньої культури індивіда [1, с. 20]. Так, культура бажань передбачає співвіднесення власних сил, можливостей та умінь для реалізації певного плану дій з доцільністю бажань, тобто почуття міри, такту в бажаннях. Культура емоцій визначається самовладанням в емоціях (почуттям власної гідності), тобто внутрішнім спокоєм у прийнятті рішень, розвинутою здатністю до прощення будь-кого (як друга, так і ворога). Культура спонук полягає у їх безкорисливості (почутті благородства), самовідданому служінні ідеї утвердження миру. Культура мислення ґрунтується на людинолюбності і передбачає вміння зрозуміти причину того, що відбувається, знайти джерело роздратування, обдумати план виходу з обставин, що склалися, і, що особливо важливо, самостійно приступити до виконання спланованих дій задля збереження миру у взаєминах, недопущення конфлікту. Формування культури мислення поєднує розвиток інтелекту та здатності до позитивного мислення. При цьому зменшується егоїстичні прояви у міжособистісних стосунках, тобто у способі мислення індивіда відбувається поступовий перехід від принципу «я і вони» до «вони + я» [1, с. 279].

Процес виховання внутрішньої культури індивіда ефективний за умови, що вихованець є не стільки об'єктом педагогічного впливу, скільки активним суб'єктом самовдосконалення. Без підтримки вихованця, його активності, відповідних зусиль, спрямованих до самопізнання та самовдосконалення, зусилля вихователя не дадуть очікуваного позитивного результату. Суть виховання полягає не в нав'язуванні певних поглядів, переконань, ідеалів, моделей поведінки, а у спонуванні до творчості через навчання вихованця методиці самопізнання і самовдосконалення.

В. Сухомлинський зазначав: «Виховувати людину – це значить виховувати в неї вимогливість до самої себе. А це можливо лише тоді, коли людину не вести постійно за руку, а їй давати їй змогу діяти самостійно, щоб вона відповідала сама за себе, виробляла власну життєву позицію» [7, с. 235].

Якщо цінності становлять ядро духовного світу, об'єднують думки, почуття та волю людини у єдине ціле, тоді вони стають її внутрішнім мотивом діяльності. Визначальну роль у цьому відіграє самопізнання і самовдосконалення, завдяки яким відбувається свідоме сприйняття зовнішніх регулюючих чинників, а особистість стає активним суб'єктом свого творення як професіонала, громадянина, члена родини.

Т. Черкашина стверджує: «Пізнати, зрозуміти, сприйняти себе таким, який ти є насправді, оволодіти мистецтвом управління власним енергетичним ресурсом, цілеспрямовано трансформуючи егоїстичні прояви у безкорисливість, – це завдання безстрашному, активному, допитливому суб'єкту, який проявив готовність до подальшого системного самовдосконалення. Саме внутрішня готовність індивіда змінити себе на краще відкриває раніше незвіданий потенціал прихованих можливостей до самореалізації» [8, с. 187].

Рушійною силою формування внутрішньої культури індивіда є самопізнання та самовдосконалення, які можна розглядати як здатність індивіда до глибинного проникнення в особисту ментально-чуттєву сферу через механізми пізнання «добра» і «зла»; формування стійкого ставлення (позитивного або негативного) до пізнаних у собі чеснот і вад; оволодіння мистецтвом трансформації негативних проявів, примноження позитивних якостей і реалізації їх через досвід зовнішніх взаємодій [1, с. 14].

Самопізнання і самовдосконалення дають можливість особистості виявити й усунути особисті неповноцінні якості, які стають джерелом конфліктів у сім'ї, та визначити свої сильні позитивні сторони, що стануть фундаментом для подальшої життєвої самореалізації. Вивчаючи себе, особистість починає краще розуміти інших членів родини, навчається виявляти причини непорозумінь у сім'ї, намагаючись перед усім трансформувати, власні недоліки, а не змінювати іншого, прагне до гармонії у стосунках.

Сутнісна характеристика концепту «культура родинних взаємин» у контексті самопізнавальної діяльності зумовлюється головною завданням, що полягає у формуванні внутрішньої культури членів родини на засадах самопізнання і, як результат, досягнення ними більш високого рівня культури взаємин у сім'ї. Структурно такий взаємозв'язок представлено на рис. 2.

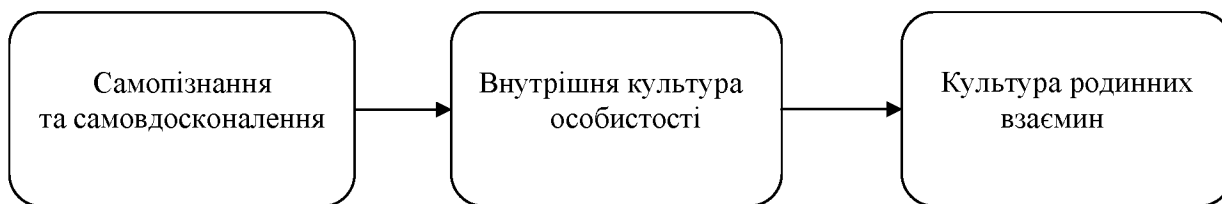

Рис. 2. Взаємозв'язок внутрішньої культури, культури родинних взаємин та самопізнання.

Оскільки розвиток особистості залежить від виховного потенціалу сім'ї, який визначається культурою взаємин між усіма членами родини, особистим прикладом батьків, їх педагогічною культурою, специфікою процесу сімейного виховання, то найбільш значима роль у процесі формування майбутнього сім'янина належить батьківській сім'ї. Взаємини між батьками, стереотипи поведінки в сім'ї, засвоєні у дитинстві, юності і зрілому віці, значимо впливають на характер відносин подружжя, на задоволеність і стійкість шлюбу. Та сім'я позитивно впливає на формування особистості дитини, яка допомагає дитині відчувати себе рівноправним членом сімейного колективу, де її люблять; дитина має у сім'ї свої права та обов'язки, до її потреб ставляться з розумінням. Гармонійний розвиток дитини можливий у сім'ї з високим рівнем культури взаємин між усіма її членами. Якщо життя сім'ї опосередковується духовними цінностями, то всі її члени поважають, розуміють і підтримують один одного, працюють над собою для виправлення власних негативних якостей з метою

покращення родинних взаємин. У такому разі сімейне виховання розвиває здібності, здорові інтереси та потреби дитини, формує правильний світогляд, позитивне ставлення до праці, сприяє прищепленню гуманних моральних якостей, розумінню необхідності дотримуватися правових і моральних норм життя, поведінки, що сприяє розвитку фізичної досконалості дітей, зміцненню їхнього психічного та соціального здоров'я.

Таким чином, можемо підсумувати, що формування культури родинних взаємин є провідним напрямком сімейного виховання в сучасному соціокультурному просторі. Сім'я з високим рівнем культури взаємин генерує свої найкращі досягнення у суспільно-соціальну сферу. Формування культури родинних взаємин передбачає насамперед формування внутрішньої культури індивіда, що потребує включення індивіда у свідомий процес самопізнання та самовдосконалення. Знання основ самопізнання слугує у житті фундаментом для самовдосконалення, формування гармонійних стосунків у родині та сприяє підвищенню ефективності сімейного виховання, а отже, укріпленню сім'ї як соціального інституту.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у вивченні питання розроблення на допомогу вчителям навчально-методичного забезпечення щодо формування культури родинних взаємин для учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Євтух М. Культура взаємин: підручник / М. Євтух, Т. Черкашина. – Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2012. – 340 с.
2. Концепція сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина» на 2012–2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iitzo.gov.ua/files/konzepsiy_shasliva_rodina_12_21.doc.
3. Пиньковская Э. Духовное материнство / Э. Пиньковская. – Черкасы: Издатель Чабаненко Ю. А., 2013. – 188 с.
4. Словник української мови. В 11 т. Т. 1. – К.: Наук. думка, 1970. – 800 с.
5. Словник української мови. В 11 т. Т. 4. – К.: Наук. думка, 1970. – 840 с.
6. Словник української мови. В 11 т. Т. 9. – К.: Наук. думка, 1978. – 916 с.
7. Сухомлинський В. Сто порад учителям / В. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1988. – 304 с.
8. Черкашина Т. Формування культури взаємин між викладачами і студентами у навчально-виховному процесі технікуму: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Т. Черкашина – Черкаси, 2008. – 262 с.